

Presse og parti

– den Ferslewske presse og Højre i provisorieårene med særlig henblik på Dagens Nyheder

af Niels Clemmensen

I partiet Højre afspejlede de politiske brydninger omkring 1890 sig i en strid omkring partiets presse. Striden havde kulturelle og sociale undertoner; redaktøren for Dagens Nyheder siden 1873, Carl Carstensen, var en dygtig og moderne indstillet pressemand, der arbejdede for en frigørelse af avisen, så den bedre kunne imødekomme det moderne byhøjre, hvorimod modparten Lars Dinesen gik ind for princippet om den fastlåste partipresse. Om dette og om de problemer, der lå i, at højrepresen var økonomisk afhængig af Godsejerforeningen og bladejer J.C. Ferslew, skriver adjunkt, cand.mag. Niels Clemmensen.

Problemstillinger og materiale

Den politiske kamp i provisorieårene førtes på mange fronter. Den gjaldt ikke blot forfatningen og forsvaret, men også økonomiske, sociale og kulturelle spørgsmål. Hverken Venstre eller Højre indtog en entydig holdning til disse problemer. I Venstre resulterede den taktiske uenighed i dannelsen af forhandlende og afvisende fløje, men på tværs af disse grupperinger gik der sociale og kulturpolitiske delingslinier. I Venstres presse kom de kulturpolitiske brydninger til udtryk i 1884, da Hørup og Edvard Brandes oprettede Politiken, efter at Berg med grundtvigianerne i ryggen havde smidt dem ud af Morgenbladets redaktion. Højre stod ligesom Venstre delt i periodens økonomiske, sociale og politiske spørgsmål. Der var brydninger mellem by og land, mellem håndværk og industri, mellem forligstilhængere og forligsmodstandere, og ligesom i Venstre blev modsætningerne trukket hårdt op i kulturpolitikken. Under Estrup lykkedes det så nogenlunde at holde sammen på tropperne, men da partiet efter hans afgang mistede sit samlingsmærke, kom splittelsen åbenlyst til udtryk. Pressehistorisk rejser det spørgsmål sig, hvorledes Højres presse markerede sig i dette spektrum af modstridende interesser og synspunkter.

Højre kunne mønstre en ganske anselig presse i hovedstaden, mens venstrebladene dominerede i provinsen. De vigtigste højreblade i København var det traditionsrige Dagbladet og de nyere Dagens Nyheder og Nationaltidende, der alle havde tilknytning til J.C. Ferslews bladimperium. Hertil kom Avisen, der udgaves af et aktieselskab, og Fædrelandet, der gik ind i 1881, kun et halvt år efter, at Ploug trak sig tilbage som redaktør og udgiver. Niels Thomsen og Vagn Dybdahl har udførligt gjort rede for bladenes økonomiske forhold, og hvad der yderligere kan meddeles herom er til dels supplerende¹. Fremstillingen vil primært beskæftige sig med de redaktionelle vilkår for hovedstadens højrepresse i provisorieårene. Denne målsætning rejser en række spørgsmål med henblik på partiets holdning til bladene. Det må således undersøges, om der fra centralt hold blev ført en aktiv og klart defineret pressepolitik, og om redaktørerne ønskede eller formåede at gøre sig gældende over for partiet. Med partiet menes først og fremmest partiorganisationen, hvis centrale organ, forretningsudvalget, varetog Højres forhold til pressen. Forretningsudvalgets snævre personsammenfald med rigsdagsrepræsentationen giver dog materialet en bred indfaldsvinkel til begge de hovedorganer, der konstituerer et parlamentarisk parti. Af principielle grunde deltog ministrene ikke direkte i det organisatoriske arbejde, men materialet dokumenterer nære kontakter til forretningsudvalget i spørgsmål vedrørende højrepresen. Endelig fungerede Godsejerforeningen som partiets uofficielle guldkalv i forholdet til de betrængte blade.

Den redaktionelle debat inden for parti og presse kan kaste lys over de ideologiske, sociale og økonomiske forhold, der indgik i udviklingen af Højres hovedstadspresse. Det er et af undersøgelsens hovedsynspunkter, at brydningerne i Højres presse var udtryk for ideologiske modsætninger mellem borgerlige og agrare lag i partiet. Tilsvarende modsætninger kan aflæses i en betydelig uoverensstemmelse mellem Højres liberal-konservative samfundssyn og partiets organisatoriske og politiske praksis i provisorieårene.

Der er foreløbig afstået fra en systematisk indholdsanalyse af højrepresen. Materialet er koncentreret om avisernes økonomi og redaktion og er hentet i en række privatarkiver fra de ledende mænd i Højres organisation og presse, først og fremmest redaktør af Dagens Nyheder, cand.polit. Carl Carstensen, statsrevisor Lars Dinesen og baron Tage Reedtz-Thott. Endvidere bør nævnes Godsejerforeningens arkiv. Under-

---

1. Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen 1870-1970*, 1970. Vagn Dybdahl: *Partier og erhverv*, 1969.

søgelsen bygger på den antagelse, at dette materiale afspejler betydningsfulde sociale og ideologiske brydninger i parti og presse, men indholdsanalyser vil selvsagt være værdifulde til efterprøvning af de synspunkter, som her vil blive gjort gældende. Som eksempel på Højres hovedstadspresser er valgt de Ferslewske blade med hovedvægten lagt på Dagens Nyheder.

Dagens Nyheder og Godsejerforeningen

Dagens Nyheder blev grundlagt i 1868 og havde siden 1871 modtaget støtte fra Godsejerforeningen, der opfattede det dengang ikke særlig politiske blad som et konservativt modstykke til den nationalliberale presse. Først da Carl Carstensen i 1874 overtog redaktion og udgivelse, blev bladet for alvor en konservativ opinionsavis, og efterhånden som de nationalliberale blev opslugt af Højre i den almindelige kamp mod Venstre, rettede avisen skytset mod dette parti.² I de kommende år blev Dagens Nyheder hovedsagelig finansieret af den konservative Godsejerforening, der bl.a. blev ledet af baron Tage Reedtz-Thott, Gaunø, godsejer H. P. Ingerslev, Marselisborg, grev Chr. Moltke, Lystrup, og godsejer Jacob Scavenius, Gjorslev, altså folk, der spillede en afgørende rolle i Højres organisation og forretningsudvalg og senere skulle indtage betydningsfulde ministerposter.

Dagens Nyheder var fra Carstensen's overtagelse behæftet med en betydelig gæld, og driften kørte med et konstant underskud, der for størstedelens vedkommende blev dækket privat af godsejerne Jacob Scavenius, Tage Reedtz-Thott og Frederik Moltke-Bregentved, mens Godsejerforeningen bidrog med mindre tilskud³. Erik Bøghs tilknytning til bladet i

2. Niels Thomsen op. cit. s. 254ff. Udat. notat vedr. Dagens Nyheder ca. 1892, Carl Carstensen's arkiv, A.1, RA. (Rigsarkivet).

3. Drewsens papirhandel havde således et tilgodehavende på 6.639 rbd., der skulle afdrages med 200 kr. månedligt. Desuden skyldtes et mindre beløb til bogtrykker Calberg (Gældsbevis 30/11 1874 udstedt af C. Carstensen til Drewsen og Sønner, kautioneret af F. Moltke-Bregentved og Jacob Scavenius, Carstensen's arkiv, A.2, RA. August Carstensen til Carl Carstensen 24/5 1875, J. F. Scavenius' arkiv, A.1.4, RA). Fra april 1875 til april 1877 dækkede Jacob Scavenius, Tage Reedtz-Thott og F. Moltke-Bregentved bladets underbalance med godt 17.000 kr., mens andre godsejere og Godsejerforeningen ses at have bidraget med knap 5.000 kr. i samme tidsrum (C. Carstensen til J. Scavenius 3/6 1876, Scavenius' arkiv, A.1.4, RA. 3. Scavenius til T. Reedtz-Thott 8/6 og 11/12 1876, 16/6 1877, baron Tage Reedtz-Thotts arkiv, nr. 7, LA. (Landsarkivet for Sjælland)).

1877 gav en tilgang på 1.400 abonnenter i løbet af tre kvartaler, således at det samlede antal abonnenter i løbet af tre kvartaler nåede op på 4.300. I oktober 1877 regnede Carstensen derfor optimistisk med, at Dagens Nyheder for fremtiden kunne bære sig med 1.000 kr. i kvartalet fra godsejerne, hvis de ville kautionere for en konvertering af bladets gæld på 27.000 kr. og deltage i afviklingen til og med december 1878. Planen synes at være blevet realiseret, den blev i al fald anbefalet af Jacob Scavenius, og ifølge Carstensen var bladet ubehæftet i 1879⁴.

Det fremgår ikke af materialet, om kautionen og afviklingen blev gennemført privat af enkelte godsejere, eller om Godsejerforeningen var indblandet. Det sidstnævnte blev imidlertid tilfældet, efter at Carstensen i 1878 havde indledt et samarbejde med Folkets Avis, således at de to blade fik fælles driftsøkonomi. Hertil krævedes nemlig så store investeringer, at Godsejerforeningens bestyrelse i november 1880 opfordrede sine medlemmer til at kautionere for en kassekredit på 50.000 kr. til bladene, idet hvert medlem maksimalt skulle tegne sig for 2.500 kr. Det var tanken, at bladene skulle dække kassekreditten, når status havde bedret sig, men forhåbningerne blev ikke indfriet⁵.

I 1883 stod Dagens Nyheder med en papirgæld på godt 40.000 kr. til Drewsens papirhandel, der krævede fordringen indløst på grund af firmaets betalingsstandsning. I denne situation overtog foreningen simpelt hen bladet med gæld og forpligtede sig til en rentefri tilbagebetaling i 16 rater af 2.500 kr. Endvidere dækkede man et træk på kassekreditten på 41.000 kr., som blev skaffet til veje ved indsamling blandt godsejerne. Til den fortsatte drift ydede foreningen godt 6.000 kr. i de to sidste kvartaler af 1883, ligesom bladet trak godt 10.000 kr. på en kassekredit kautioneret af godsejerne⁶. I december 1883 blev det fremtidige årlige driftstilskud beregnet til 10.000 kr., men allerede i løbet af 1884 måtte der ydes omkring 20.000 kr., hvortil kom et voksende træk på kassekreditten. For at klare den videre drift blev der fra januar 1885 tegnet ekstraordinære

4. C. Carstensen til J. Scavenius 12/10 1877; J. Scavenius til T. Reedtz-Thott 16/10 1877; Carstensens årsbudget for Dagens Nyheder og Folkets Avis 17/5 1879. Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, 7 og 12, LA.

5. Årsbudget cit. i note 4. Cirkulære fra Godsejerforeningens bestyrelse nov. 1880, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 12, LA.

6. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol 16/12 1883, 16/12 1885, Godsejerforeningens arkiv, pk. 1, RA. Udat. notat vedr. Dagens Nyheder cit. i note 2. Godsejer H.P. Ingerslev til T. Reedtz-Thott 22/5 1883; direktør E. Rée til samme 12/12 1883 vedlagt afskrift af Carstensens gældsbevis til Drewsen og Sønner 29/6 1883. Reedtz-Thotts arkiv, nr. 5 og 6, LA. Status og driftsregnskab for Dagens Nyheder juli 1883 til jan. 1884, *ibid.* nr. 12.

bidrag blandt Godsejerforeningens medlemmer på årligt 19.000 kr. Foreløbig bandt man sig for 2 år frem, således at driften skulle være sikret til udgangen af 1886. Heller ikke denne gang kunne budgettet overholdes. Bladet trak flittigt på sin kassekredit, i de tre første kvartaler af 1885 alene 6.000 kr., og i december 1885 havde Godsejerforeningen efterhånden optaget lån på godt 27.000 kr. for at finansiere driften. Foreningen opgav derfor udgivelsen og besluttede ikke at optage yderligere lån⁷.

Carstensen forsøgte nu at føre bladet videre som ejer med godsejernes ekstraordinære tilskud i ryggen, men Dagens Nyheder var utvivlsomt gået ind, hvis ikke den københavnske bladmagnat J.C. Ferslew var dukket op på arenaen. Ferslew, der allerede havde Dags-Telegraf, Aftenposten og Nationaltidende i sin stald, overtog i 1887 trykning og distribution mod at få overladt indtægterne fra abonnementet, mens redaktionsudgifterne skulle finansieres af avertissementerne og et tilskud på 6.000 kr. årligt fra Godsejerforeningen. Til dækning af driften i 1887 og 1888 opfordrede bestyrelsen derfor foreningens medlemmer til fortsat at bidrage med de ekstraordinære tilskud, fra 1888 dog kun med halvdelen, samtidig med at Carstensen yderligere fik 2.000 kr. årligt over foreningens ordinære budget⁸. I 1889 overtog Ferslew hele driften og nedsatte abonnementsprisen til godt en tredjedel. Som følge heraf fik bladet en betydelig fremgang, over 5.000 abonnenter i perioden 1. april til 1. juni, og nåede efterhånden op på 14.000. Driften blev dog fortsat støttet af ekstraordinære og ordinære tilskud, der først ophørte fra oktober 1892, da Carstensen kom i et politisk modsætningsforhold til Godsejerforeningens bestyrelse⁹.

Godsejerforeningens støtte var motiveret af ønsket om at opretholde et konservativt organ. Som det hed i en generalforsamlingsberetning 16. december 1884: »Forsamlingen udtalte, at opretholdelsen af Dagens Nyheder under de nuværende politiske forhold må være en uafviselig pligt for Godsejerforeningen, der er den naturlige repræsentant for de konservative interesser her i landet.« Da Ferslew i 1889 overtog udgivelsen,

7. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 16/12 1883, 15/12 og 16/12 1884, 16/12 1885. Status og driftsregnskaber for Dagens Nyheder april 1884 til sept. 1885; budget for Dagens Nyheder 1885. Reedtz-Thotts arkiv, nr. 12, LA.

8. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 14/12 1886, 9/6, 16/6 og 13/12 1887.

9. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 17/12 1888, 12/6 og 14/12 1889, 22/11 1890, 15/12 1891, 15/12 1892. Cirkulære fra Godsejerforeningens bestyrelse 1/4 1889, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 12, LA. F. Salicath. til C. Carstensen 2/5 1893, Carstensens arkiv, B.1, RA. Niels Thomsen op. cit. s. 271. Anna Levin: Ferslewslægten fra Skagen, 1927, s. 331.

fortsatte foreningen med sine tilskud med den motivering, at de var betingelsen for at udøve den nødvendige indflydelse på redaktionen. Der synes ikke at have hersket åbenlyse uoverensstemmelser før i 1891, hvor foreningen klagede over Carstensen's »maskepi med europæismen« og hans manglende vilje til at »lade de store konstitutionelle stridspunkter hvile.« Dermed var angivet hovedtemaerne i den langvarige politiske konflikt, der kulminerede med Godsejerforeningens brud med Dagens Nyheder i oktober 1892, efter at bestyrelsen forgæves havde afkrævet Ferslew og Carstensen de fornødne garantier for en tilfredsstillende redaktionel linie.¹⁰

Herefter var bladet i økonomisk henseende løsrevet fra foreningen og indgik i de omfattende rokeringer inden for den Ferslewske koncern. I 1893 blev det således sluttet sammen med Dagbladet for i 1896 at blive inkorporeret i Nationaltidende, stadig med Carstensen som redaktør. Med ophøret af Godsejerforeningens understøttelse i 1892 mistede bladet samtidig sine nærmeste kontakter til de ledende mænd i Højres forretningsudvalg. Det er disse kontakter, som det først og fremmest er lønnende at følge.

Dagens Nyheder og Højre

Brydningerne mellem Carstensen og Godsejerforeningen faldt sammen med tilnærmelsen mellem Højre og Det moderate Venstre. Samarbejdspolitikken ledende organisator var sekretæren for Højres forretningsudvalg, folketingsmand og statsrevisor Lars Dinesen, og det var især ham, der dirigerede slaget mod Carstensen ved at lægge tryk på de øvrige medlemmer af forretningsudvalget, først og fremmest baron Reedtz-Thott, der også var formand for Godsejerforeningen.

Carstensen's modsætningsforhold til Dinesen var af gammel dato og skyldtes dels hans ledelse af de konservative klubber, dels hans virksomhed som pressemand. I sidstnævnte egenskab havde han allerede gjort sig misliebige i konflikten omkring Journalistforeningen i 1888. I praksis var Journalistforeningen en organisation af højrejournalister, men i anled-

10. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 16/12 1884 (cit. 1), 14/12 1889, 16/6, 15/12 og 16/12 1891 (cit. 2), 16/6 og 15/12 1892. F. Salicath til T. Reedtz-Thott 16/12 1891, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 7, LA. T. Reedtz-Thott til L. Dinesen 21/12 1891, Lars Dinesens arkiv, A, RA.

ning af den store udstilling i 1888 foreslog en kreds af københavnske højreredaktører at optage medlemmer fra venstrepressen, bl.a. Viggo Hørup. Selv om Journalistforeningen foreløbig bibeholdt sin karakter af højreforening, tog Højres forretningsudvalg forslaget meget unådigt op og udpegede Carstensen som hovedansvarlig¹¹. Dermed var der skabt et solidt grundlag for Dinesens mistillid, der voksede i takt med forligspolitikken og satte sig spor i en række klager til baron Reedtz-Thott, hvori Dinesen gjorde gældende, at Carstensen modarbejdede forretningsudvalget og nærede europæiske tendenser. I løbet af 1891 tilspidsedes konflikten netop på det tidspunkt, hvor Godsejerforeningen begyndte at desavouere Carstensen. Tyranni og mistænkeliggørelse, hævdede Carstensen. Renegat og boheme, lød anklagen¹². Boheme hentydede til Carstensens påståede affinitet til europæerne, og Dinesen satte i stigende grad angrebene ind på dette punkt, idet han slog Carstensen i hartkorn med Jacob Scavenius. Både ved sin embedsførelse som kultusminister og ved sit privatliv havde Scavenius fået ry for at sympatisere med radikalismen, samtidig med at han blev opfattet som den fremmeste modstander af forligspolitikken med Venstre. Det er således et talende vidnesbyrd om Dinesens mistillid til Carstensen, at han identificerede ham med den mand, som han tillagde hovedansvaret for forretningsudvalgets vanskeligheder med at få anerkendt sin politik af Højres organisation og vælgere¹³.

I en række konkrete sager tog også ministeriet affære over for Carstensens virksomhed. I sådanne tilfælde måtte fremtrædende medlemmer af Godsejerforeningen som Reedtz-Thott og indenrigsminister Ingerslev stå skoleret for ministrene med anmodning om at læse Carstensen teksten¹⁴.

11. Svend Thorsen: *Den danske Dagspresse*, I, 1947, s. 176f. Brevveksling mellem C. Carstensen og formanden for Højres forretningsudvalg, Henning Matzen, dec.-febr. 1888/89, Dinesens arkiv, E. 8, RA.

12. C. Carstensen til L. Dinesen 13/12 1890, 18/4, 26/4 og 29/4 1891; L. Dinesen til C. Carstensen 14/12 1890, 20/4 og 27/4 1891 (svarkoncepter vedlagt Carstensens breve); Indenrigsminister Ingerslev til L. Dinesen 30/4, 14/5 og 13/6 1891; T. Reedtz-Thott til samme 9/4 1889, 29/12 1891. Dinesens arkiv, A, RA. L. Dinesen til T. Reedtz-Thott 8/4 1889, 15/6 og 23/12 1891, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, LA. Jvf. protokol over Højres private møder i samlingen 1889/90, 31/3 1890, Dinesens arkiv, E.4, RA. Endvidere Højres protokol forretningsudvalget 23/8 1888, Højres arkiv, A.1, RA.

13. L. Dinesen til T. Reedtz-Thott 23/12 1891, hvor det bl.a. hedder, at *Dagens Nyheder* er organ for »det gale menneske J. Scavenius, der er mange, mange læsere, som vildledes derved...« Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, LA. Jvf. generalauditør Steffensens notater 24/12 og 28/12 1892, Dinesens arkiv, E.3, RA. Om Højre og forligspolitikken: Vagn Dybdahl op. cit. s. 147ff. Jan Nørgaard Petersen: *Brydninger i Højre 1894-1901*, Jyske Samlinger, Ny Række XIII, 4, 1981, s. 217ff.

14. Justitsminister Nellesmann til Henning Matzen 30/6 1889, Dinesens arkiv, A, RA. Indenrigsminister Ingerslev til T. Reedtz-Thott 12/9 1891, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 5, LA.

Helt op i ministeriet faldt det således naturligt for højres dignitarer at gøre Godsejerforeningen ansvarlig for redaktionen af Dagens Nyheder.

Bestyrelsen parerede ordre ved at true bladet med økonomiske represalier, og i begyndelsen af 1892 bar presset tilsyneladende frugt. Ferslew indvilligede i at ansætte en repræsentant for foreningen i redaktionen, og Carstensen selv lovede Reedtz-Thott at »stille en passende garanti for en i hovedpunkterne ensartet opfattelse af vore indre politiske modaliteter i en nærmere fremtid.« Kort tid efter gjorde Carstensen offentligt afbigt i Dagens Nyheder med en kritisk vurdering af Jacob Scavenius' virksomhed som folketingsmand. I artiklen refereres således Højres betænkelighed ved Scavenius' »svulmende selvfølelse, som den er fremtrådt i særstandpunkter« og hans »formentlig altfor milde syn på den danske europæisme« samt hans »lidet nænsomme kritik af taktikken over for det forhandlende Venstre...« Ifølge Dinesen var artiklen blevet dikteret Carstensen og var en stor sejr for forhandlingspolitikken og et dødeligt nederlag for Scavenius, der skulle have mistet sin væsentligste støtte i pressen. Triumfen blev dog kortvarig. Allerede samme år fyrede Ferslew Godsejerforeningens hjemmelsmand i Dagens Nyheders redaktion, og fyringen, der blev den direkte anledning til foreningens brud med avisen, betød samtidig, at Carstensen gled ud af bestyrelsens og dermed partiets kontrol¹⁵.

Det spørgsmål trænger sig på, hvorfor godsejerne holdt hånden over Carstensen så længe, når partiets ledende mænd stillede sig så kritisk til ham. Forklaringen må søges i de komplicerede økonomiske og juridiske forhold omkring Dagens Nyheder.

Dagens Nyheder og Ferslew

Bortset fra perioden 1883-85, hvor Godsejerforeningen ejede Dagens Nyheder, forelå der ingen skriftlige aftaler vedrørende foreningens forhold til bladet. Det samme gjaldt ordningen med Ferslew i 1889. Der herskede derfor usikkerhed om, hvem der egentlig ejede Dagens Nyhe-

15. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 16/6 og 15/12 1892. C. Carstensen til T. Reedtz-Thott 18/1 1892 (cit. 1), Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, LA. Dagens Nyheder 31/1 1892 (cit. 2). L. Dinesen til redaktør Chr. Nielsen 1/2 1892; Chr. Nielsen til L. Dinesen 8/2 1892 i Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl: Fra Jyllands-Postens brevgemmer, 1950, nr. 262 og 263. Jvf. redaktør Vogel-Jørgensen til L. Dinesen 4/2 1892, Dinesens arkiv, A, RA.

der. Var det foreningen, var det Carstensen, eller var det måske Ferslew? Spørgsmålet blev rejst i Godsejerforeningen i 1891, da Carstensens redaktionsprincipper vakte medlemmernes mishag. Carstensen holdt selv på, at han havde ejendomsret til bladet, og foreningen frafaldt senere ethvert krav, idet den nærmest tilsluttede sig Carstensens opfattelse. Man kunne altså ikke sparke Carstensen ud og erstatte ham med en anden redaktør, selv om aftalen med Ferslew synes at have indrømmet gods-ejerne retten til at udpege redaktøren og dermed bestemme bladets politiske linie¹⁶. Men kunne foreningen simpelthen ikke ophøre med sine tilskud til avisen i håb om, at den gik ind? Uanset den formelle ejendomsret var indflydelsen på bladet jo snævert knyttet til økonomien, men her var Ferslew den egentlige magthaver, efter at han havde overtaget driften i 1889. Carstensens krav på ejendomsretten var derfor nærmest en »bravade«, som kollegaen Bauditz fra Dagbladet udtrykte det.¹⁷ Den, der ville kontrollere Dagens Nyheder, måtte kontrollere Ferslew, og Godsejerforeningen havde ingen garanti for, hvad Ferslew kunne finde på med bladet, hvis tilskuddene ophørte. De var nemlig den nødvendige betingelse for at holde Ferslew borte fra indflydelse på redaktionen. Hvis bladet blev lettet for den belastende økonomiske og politiske binding til godsejerne, var der ingen garanti for, at Ferslew vedblivende ville anerkende den principielle forpligtelse til at holde bladet på den rette højre-vej. Det var nemlig ikke just i højreforligspolitikken, at det gode avissalg lå, og Ferslews interesse var i hovedsagen knyttet til økonomien. Følgelig vedblev foreningen med tilskuddene, idet en kontrolleret og i redaktionel henseende passiv Ferslew var at foretrække som et mindre onde frem for en ukontrolleret Ferslew i makkerskab med Carstensen. Hvis Carstensen blev frit stillet, kunne han måske oven i købet smykke sig med martyrglorien og på det grundlag starte en ny, uafhængig avis. Kultusminister Jacob Scavenius, der stod Carstensen nær og var modstander af Lars Dinesens linie, spekulerede tilsyneladende i denne mulighed i håb om at omdanne Dagens Nyheder til et organ for sin politik¹⁸.

Så længe Ferslew støttede Carstensen var der altså gode grunde til at

16. Udat. notat vedr. Dagens Nyheder cit. i note 2. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 16/12 1891. F. Salicath til T. Reedtz-Thott 16/12 1891, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 7, LA. Samme til C. Carstensen 2/5 1893, Carstensens arkiv, B. 1, RA. Redaktør F. Bauditz til L. Dinesen 15/12 1892, Dinesens arkiv, A, RA.

17. F. Bauditz til L. Dinesen 15/12 1892 cit. i note 16.

18. L. Dinesen til T. Reedtz-Thott 8/4 1889; F. Salicath til samme 16/12 1891; Indenrigsminister Ingerslev til samme 30/12 1891. Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, 7 og 5, LA. T. Reedtz-Thott til L. Dinesen 9/4 1889; Ingerslev til samme 7/8 1892. Dinesens arkiv, A, RA.

gøre gode miner til slet spil og i øvrigt håbe på, at han kunne og ville holde Carstensen i ørerne. Ferslew synes også flere gange at have afgivet de fornødne løfter, men uden den ønskede virkning. Skriftlige garantier ville han desværre ikke give, men måske kunne man lokke ham til at udtale sig i nærvær af Dinesen, Reedtz-Thott og generalauditør Steffensen, der derefter kunne nedfælde det skriftligt? Planen var Dinesens, men den er næppe blevet effektueret – juridisk ville den være værdiløs, og Reedtz-Thott afviste den som utilfredsstillende¹⁹. Der var imidlertid andre og mere realistiske muligheder for at klemme Ferslew, og her kom det hæderkronede Dagbladet ind i billedet.

Den tidligere nationalliberale stjerneavis, der nu var Højres loyale organ i kampen mod radikalismen, var i løbet af 80'erne gerådet i store økonomiske vanskeligheder med faldende oplagstal. I 1889 blev der indsamlet 50.000 kr. til bladet, mens Godsejerforeningen yderligere bidrog med 12.000 kr. mod til gengæld at opnå kontrol med bladets redaktionelle linie. Trods supplerende tilskud fra Højres forretningsudvalg kørte bladet dog med et årligt underskud på 20.000 kr. Skulle Dagbladet holdes i live, var det nødvendigt med et kraftigt kapitaltilskud, og hvem var vel nærmere end Ferslew, der allerede kontrollerede 4 aviser i Højres hovedstadspresse? Fra forretningsudvalget blev forhandlingerne navnlig ført af generalauditør Steffensen og den senere kultusminister professor Goos, og fra regeringen deltog bl.a. indenrigsminister Ingerslev. Ministrenes medvirken var vigtig, for det var tanken at holde Ferslew skadesløs for det økonomisk belastede Dagbladet ved at overlade ham nogle af regeringens tryksager. Ved udsigten hertil øjnede Ferslew allerede chancen for, at hans trykkeri kunne blive statens trykkeri, og selv om disse planer senere viste sig uigennemførlige, var de tilstrækkelig lokkende til, at han pr. 1. juli 1891 overtog Dagbladet og forpligtede sig til at indrømme forretningsudvalget kontrol med redaktionen²⁰.

I denne situation mente Dinesen at have fundet en udvej til at blive Carstensen kvit. Fra foråret 1891 tumlede han med forskellige planer om en sammenslutning af Dagens Nyheder og Dagbladet under en ny redaktør, mens Carstensen skulle sættes på pension. Ferslew skulle holdes i ave

19. L. Dinesen til T. Reedtz-Thott 11/12 1891; Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, LA. T. Reedtz-Thott til L. Dinesen 21/12 1891, Dinesens arkiv, A, LA.

20. Niels Thomsen op. cit. s. 271f. Vagn Dybdahl op. cit. s. 139f. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol cit. i note 6 12/6, 17/6, 14/12 og 16/12 1889. Generalauditør Steffensens notater 24/12 og 31/12 1892, 2/1 1893, Dinesens arkiv, E. 3, RA. Indenrigsminister Ingerslev til Steffensen 15/3 1893; redaktør F. Bauditz til samme 17/3 1893. Dinesens arkiv, E. 10, RA. Anna Levin op. cit. s. 332.

med løftet om de givtige statslige tryksager, et langt mere effektivt argument end de politiske indvendinger, som forretningsudvalget hidtil havde gjort gældende. Foreløbig blev Dagbladet dog videreført som selvstændig avis under den hidtidige redaktør Bauditz, uden at Dinesen derfor opgav tanken om at slippe af med Carstensen. Efter bruddet mellem Carstensen og Godsejerforeningen i oktober 1892, mente han forhåbningsfuldt, at Ferslew ville starte et nyt blad og følge Højres ønske om at give Carstensen løbepas som redaktør, men uden de statslige tryksager som lokkemad mistede partiet sit væsentligste pressionsmiddel over for Ferslew. Carstensen overlevede, og da Dagens Nyheder og Dagbladet blev sluttet sammen i sommeren 1893, fortsatte begge redaktører. Den nye bladsammenslutning udkom oven i købet med Dagens Nyheder som hovedtitel, selv om Bauditz havde foreslået Ferslew at lade Dagens Nyheder gå op i Dagbladet²¹.

Presse, parti og offentlig debat

I den løbende konflikt om Dagens Nyheder i provisorieårene tegner sig konturerne af historiske, ideologiske og sociale modsætninger, der ikke blot markerede sig i pressen, men overalt i politik og kulturliv. En analyse af de vigtigste standpunkter i debatten om Dagens Nyheder kan klarlægge disse modsætninger.

I slaget om Journalistforeningen, der oprindeligt kun optog højrejournalister, repræsenterede Carstensen det standpunkt, at organisationen var en faglig forening og derfor også burde stå åben for venstrejournalister. Carstensen argumenterede dog ikke først og fremmest fagpolitisk for sin sag. Hans hovedærinde var retten til den fordømsfri og uafhængige debat, der burde indrømmes den politiske journalistik, når blot hensynet til partiets hovedlinie blev tilgodeset. På dette grundlag forsvarede Carstensen det kollegiale samvær med venstrejournalisterne, hvor navnlig Hørup var en anstødssten for Højres forretningsudvalg. For partiorganisationens ledende mænd var Journalistforeningen nemlig en politisk højreforening. Et kollegialt samvær med venstrepressens medarbejdere var

21. L. Dinesen til T. Reedtz-Thott 13/5 1891, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, LA. Samme til generalauditør Steffensen 20/10 1892, Dinesens arkiv, E. 10, RA. T. Reedtz-Thott til L. Dinesen 18/5 1891, Dinesens arkiv, A, RA. Generalauditør Steffensens notater cit. i note 20 24/12 1892. F. Bauditz til L. Dinesen 15/12 1892 cit. i note 16.

derfor »vildledende for den menige højremænd« og indebar risikoen for indiskretioner over for politiske modstandere²².

Sagen om Journalistforeningen rejste således det principielle spørgsmål om pressens stilling til partidisciplinen. Carstensen fremlagde sit standpunkt herom i et langt brev til medlem af forretningsudvalget generalauditør Steffensen, hvori han medgav, at pressen burde støtte regeringen i forhandlingspolitikken med Venstre, men uden at »majorisere« eller »mistænkeliggøre...skeptiske højremænd.« Inden for disse rammer gjaldt det om at genvinde højreprensens prestige og indflydelse ved at indrømme den retten til uafhængig og kritisk stillingtagen til de løbende spørgsmål. Redaktøren og ikke partiet var ansvarlig for de synspunkter, der kom til udtryk i spalterne, og hvis politikerne ønskede at benytte avisen som organ for deres anskuelser, måtte redaktionen have adgang til den nødvendige information og forbeholde sig retten til kritik²³.

I lighed med sagen om Journalistforeningen satte Højre ganske anderledes snævre rammer for redaktionel udfoldelse, og det gjaldt ikke blot forretningsudvalget. Ifølge justitsminister Nellemann var det således forbeholdt partiet at afgøre, hvilke sager der i den konkrete situation krævede partidisciplin, og pressen var derfor ikke berettiget til at skelne mellem partiets hovedlinie og de spørgsmål, der tillod private synspunkter. Dette gjaldt ikke mindst Dagens Nyheder, der både »moralsk og pekuniært« var forpligtet over for Højre. Carstensen fik senere afslag, da han anmodede generalauditør Steffensen om oplysninger fra rigsdagen, og partiet havde dermed tilbagevist hans to væsentligste kriterier for en ansvarlig og indflydelsesrig højrepresse, nemlig friheden og informationen²⁴.

Problemstillingen tilspidsedes i kulturpolitikken, hvor forretningsudvalgets kontrol ofte fik et pedantisk og latterligt skær. En velvillig anmeldelse i Dagens Nyheder af den svenske forfatter Viktor Rydbergs roman Vapensmeden, der på et kristent grundlag kritiserede den religiøse dog-

22. Brevveksling mellem C. Carstensen og H. Matzen cit. i note 11.

23. C. Carstensen til generalauditør Steffensen 5/1 1893, Dinesens arkiv, E. 13, RA. Jvf. C. Carstensen til L. Dinesen 29/4 1891, hvor det bl.a. hedder: »... hvis den danske journalistik ikke ville tilsætte den sidste rest af respekt hos besindige og dannede mennesker, så måtte der i den indføres en anden form for den offentlige forhandling, og så måtte bladene i deres egen interesse emancipere sig fra den for dem uværdige stilling som viljesløse instrumenter i de aktive politikeres hænder. Dette udelukker ikke, at et blad bør støtte sit parti i hovedspørgsmålene, men betingelsen er da, at redaktionen holdes à jour med udviklingens gang.« Dinesens arkiv, A, RA.

24. Justitsminister Nellemann til L. Dinesen udat. ca. 1891, Dinesens arkiv, A, RA. Generalauditør Steffensens notater cit. i note 20, 28/12 1892.

matisme, gav f.eks. Dinesen anledning til detaljerede forespørgsler blandt politiske meningsfæller. Var Rydberg mon ikke europæer? Angreb han ikke kirke og samfund? Var anmelderens sympati ikke et maskeret anbreb på Højre? Uden at tiltro sig »nogen sikker dom i litterære sager« mente indenrigsminister Ingerslev dog at kunne sige god for Rydbergs tendens, og heller ikke journalisten Johan Grove fra Dagbladet mente, at Carstensen kunne fælles på det grundlag. Carstensen's forseelse var alene den, at anmelderen havde benyttet lejligheden til at slå et slag for religiøs tolerance²⁵.

Ved en anden lejlighed beklagede Dinesen sig over, at Carstensen i en natlig samtale på Kgs. Nytorv havde erklæret sin tillid til de »europæiske åndsaristokrater« i modsætning til »alle os andre«²⁶. Denne modsætning, således som den blev oplevet af højreintelligensen, er udførlig analyseret i et brev fra journalisten Henrik Godske Nielsen til indenrigsminister Ingerslev i anledning af Højres tilbagegang ved valgene i hovedstaden. Godske Nielsen tager sit udgangspunkt i konflikten mellem by og land og borgerskabets traditionelle foragt for bønderne. Historisk forklarer han foragten med bøndernes ufri og stavnsbundne stilling, men Højres aktuelle vanskeligheder i hovedstaden skulle først og fremmest være kulturelt betinget: Modviljen mod forligspolitikken med Venstre ses som et udtryk for hovedstadens frygt for at blive regeret af bønder og »underlegne åndelige personligheder af anden eller ingen dannelse.« Dinesen vurderes derfor som en belastning for Højre: »Universitetsstaden kan og vil ikke i ham, eleven fra Grundtvigs højskole, se sin ordfører, Madvigs grammatik vil ikke anerkende landsbyskolens ABC som sin lige, og det eneste sted i landet, hvor civilisationens pulsslag fornemmes og videnskabens dyrkelse hører hjemme, vånder sig ved at høre den elementære viden fra Bastholm og Balslev blande sig i striden pro et contra Darwin.« Højre havde følgelig grebet forholdet til Brandes helt forkert an. De »dannede klasser« med deres »skepsis og lette voltairianisme« tog ganske vist afstand fra Brandes' tendens og agitation, men de anerkendte ham som æstet og videnskabsmand. De frastødtes derfor af Dinesens hårdhændede og unuancerede kritik af politiske modstandere og hans voldsomme felttog mod ateismen. For at stabilisere Højre i hovedstaden foreslog Godske Nielsen, at partiet var mere omhyggeligt med sine kan-

25. Indenrigsminister Ingerslev til L. Dinesen 7/8 1892; J. Grove til samme 5/12 1892. Dinesens arkiv, A, RA. Dagens Nyheder 6/8 1892.

26. L. Dinesen til C. Carstensen 27/4 1891 (koncept vedlagt Carstensen's breve til Dinesen), Dinesens arkiv, A, RA.

didater og i højere grad trak på »intelligens, personlig anseelse og parlamentarisk evne.« Eksempelvis nævntes overretssagførerne og cand. mag.erne. Lignende synspunkter gav journalisten Aage Duus udtryk for i et brev til Dinesen, hvor han frarådede at bekæmpe Brandes med »krabsken«, da en stor del af »Højres intelligens« var sympatisk indstillet over for ham – en taktik, som justitsminister Nellemann kunne tilslutte sig²⁷.

Der er næppe tvivl om, at Godske Nielsen repræsenterede en almindelig holdning i den mere betydende del af Højres hovedstadspresse. Da Dinesen i foråret 1891 på et møde i Århus havde erklæret det for uforeneligt at være »litterær venstremænd« og »politisk højremænd«, tog både Nationaltidende og Dagens Nyheder til genmæle i tolerancens og åndsfrihedens navn. Højre var et frisindet parti, der ikke blot måtte tage afstand fra radikalismens agitatoriske udskejelser, men også burde vogte sig for »pietistiske« tendenser. I et privat indlæg i Dagens Nyheder mente indsenderen, at København ville gå helt tabt for partiet, hvis den politiske kamp om forsvar og forfatning udviklede sig til en »troskamp, i hvilken samvittigheden tages fangen« – altså et synspunkt, der var identisk med Godske Niensens²⁸.

Dinesen frygtede angiveligt en deling af partiet i et europæisk og et dansk Højre og ønskede at fastholde en dansk kurs. Set fra Dinesens synsvinkel var hovedstadsbladene og navnlig de Ferslewske derfor mistænkelige og upålidelige. Alene Dagbladet blev anset for en hæderlig undtagelse. Det var således hovedstadspressen, der gennemførte paladsrevolutionen i Journalistforeningen, og Nationaltidendes redaktør måtte ligesom Carstensen tåle anklager for europæisk sindelag og forsvare sin uafhængighed²⁹.

I den kulturpolitiske debat inden for Højre indrettede provinspressen sig tilsyneladende efter Dinesens linie. Det gjaldt både sagen om Journalistforeningen og kritikken af Dagens Nyheder. »Et højreblad, der skrives af lutter venstremænd,« mente således redaktør Vogel Jørgensen fra

27. H. Godske Nielsen til indenrigsminister Ingerslev 30/4 1892 (kopi), Reedtz Thotts arkiv, nr. 12, LA. Aa. Duus til L. Dinesen udat.; justitsminister Nellemann til samme 18/4 1891. Dinesens arkiv, A, RA. Jvf. Nellemann til H. Matzen 26/6 1889, hvor han anmoder denne om at standse højrebladet Avisens »kævlerier« angående Giordano Bruno, da mange højrefolk er »frittænkende«. Dinesens arkiv, E. 5, RA.

28. Dagens Nyheder 24/5 (citater) og 12/6 1891. Berlingske Tidende 25/5 1891. Nationaltidende 9/6 1891.

29. L. Dinesen til red. Chr. Nielsen 28/3 1889, 30/9 1891, 9/1 1892 trykt i Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl op. cit. nr. 209, 255 og 275. Højres forretningsudvalg til J.B.S. Estrup 17/10 1890; cirkulære fra Højres forretningsudvalg juni 1891. Dinesens arkiv, E.10, RA. Red. H.R. Hjort Lorentzen til L. Dinesen 11/3 1891, Dinesens arkiv, A, RA.

Svendborg Amtstidende; Carstensen og hans avis stod »i litterær henseende helt i den europæiske lejr.«³⁰ Det moralske skræmmebillede var Politiken. I et indlæg i Jyllandsposten, »Provinspressen og dens opgaver«, advarede indsenderen med en henvisning til Politiken mod provinspressens »voksende tilbøjelighed til at efterligne de sletteste hovedstadsblade, bohemebladene.« Indsenderen forudså »en underhuling, ikke blot af læsernes sædelige begreber og den gode og sunde smag hos dem, men også af deres politiske sindelag.« Intet under, at indlægget vakte Dinesens bifald.³¹ Derimod kneb det for provinsbladene at holde trit i forligspolitikken, navnlig når det gjaldt valg samarbejdet med Det moderate Venstre³².

Presse, parti og ideologi

Den københavnske højrepreses ønske om redaktionel uafhængighed var inspireret af en på en gang social og liberal konservatisme, hvis forudsætninger skal søges i en europæisk såvel som en hjemlig tradition. De europæiske konservative partier i sidste halvdel af 1800-tallet havde udviklet en betydelig skepsis over for den økonomiske liberalisme, der syntes at gøde jordbunden for sociale og politiske forskydninger. De stillede derfor krav til statsmagten om at beskytte det sociale og økonomiske samkvem mod magtfulde særinteresser, der ellers kunne dominere i ly af *laissez-faire*. Staten overskred dermed de beføjelser, som blev tildelt den i den klassiske liberalisme, men det stillede samtidig særlige

30. Se f.eks. følgende provinsredaktører til L. Dinesen: A. Damkier, Ølandenes Dagblad, 28/4 1891; H. Fogh, Horsens Avis, 5/5 1888; Th. Funch-Thomsen, Horsens Avis og Aarhus Stiftstidende, 19/3 1889; H.J. Jacobsen, Lolland-Falsters Stiftstidende, 8/5 1888, 20/7 1889; Chr. Nielsen, Jyllands-Posten, 29/3 1889, 14/8 1891; M.V. Vogel-Jørgensen, Svendborg Amtstidende, 22/5 1888, 9/11 1889 (cit. 1), 28/3 1891 (cit. 2); J. Wulff, Hjørring Amtstidende, 30/9 1892. Dinesens arkiv, A, RA.

31. Jyllands-Posten 20/12 1890. L. Dinesen til red. Chr. Nielsen 21/12 1890, trykt i Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl op. cit. nr. 238. På et tidspunkt beklagede Dinesen sig over nogle damebilleder i det af Højre understøttede vittighedsblad Folkets Nisse. Redaktøren M. Gjørup forsvarede sig med, at selv ansete tyske humoristiske blade bragte »temmelig dristige billeder« og vedlagde nogle prøver til dokumentation for sin påstand (M. Gjørup til L. Dinesen 13/3 1887, Dinesens arkiv, A, RA).

32. Se f.eks. red. Chr. Nielsen til L. Dinesen 13/4 og 15/4 1892, trykt i Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl op. cit. nr. 267-269. T. Reedtz-Thott til L. Dinesen 15/4 1892; red. H.J. Jacobsen til L. Dinesen 21/5 1892, 21/4, 23/4 28/4 og 2/6 1893. Dinesens arkiv, A, RA. L. Dinesen til T. Reedtz-Thott 14/4 1892, Reedtz-Thotts arkiv, nr. 4, LA.

krav til de politiske repræsentanter og magthavere. Det danske Højre var i god overensstemmelse med samtidig europæisk konservatisme, når det opfattede sig som det parti, der varetog samtlige samfundsklassers berettigede krav, uanset den økonomiske og politiske pression, som de forskellige grupper kunne mobilisere. Fællesinteressen var altså ikke nødvendigvis et spørgsmål om flertallet, men om den rette erkendelse. Hertil krævedes særlige kvalifikationer, mens »menigmand« snarere var tilbøjelig til at se på sine private interesser³³.

Forestillingen om den nationale fællesinteresse, der skulle sikres i et konfliktfyldt samfund, var således nært forbundet med elitetanken. Det er betegnende, at højrejournalisten Henrik Godske Nielsen kunne rose Estrups ministerium, fordi det nød respekt snarere end popularitet og havde formået at holde distancen til partiet Højre trods »forskellige underordnede agents trop de Zèle.« Ifølge denne idealistiske opfattelse af politik fik pressen sin ganske særlige betydning som formidler af den kvalificerede debat, der skulle danne grundlaget for den politiske beslutning, og det var denne offentlige funktion, som Carstensen tillagde sin avis. Over for Dinesen kunne Carstensen oven i købet påberåbe sig Højres principprogram fra 1882. Her erklærede rigsdagsgruppen sig jo netop villig til »i alle saglige forhandlinger... at vise imødekommen mod afvigende anskuelser.«³⁴

Forestillingen om den almene og samfundsgavnige beslutning, der træffes af den uafhængige og indsigtfulde repræsentant for nationen knytter tillige Højre til den hjemlige nationalliberale tradition.

Elitetanken fik sit måske mest markante udtryk i den nationalliberale politiker Orla Lehmanns berømte formulering om »de begavede, de dannede og de formuende«, der i særlig grad var motiveret til at varetage nationens vel på folkets vegne. I den liberale tradition blev politik et forum for det dannede publikums debat, og de politiske institutioner såsom parti og presse opfattedes som diskussions- og meningsfællesskaber, frigjort fra privatinteressen. Organiseret politisk virksomhed og me-

33. Vagn Dybdahl op. cit. s. 182ff. Stefan Björklund: Politiske ideer, 1971, s. 139ff.

34. H. Godske Nielsen til indenrigsminister Ingerslev 30/4 1892 cit. i note 27. Berlingske Tidende 28/12 1882. C. Carstensen til L. Dinesen 26/4 1891, hvor det blandt andet hedder: »Hvis det altså ikke er den rene skære humbug med de principper, der følges i Højre med partiets fordring om at være indehaver af det ægte frihedssind med dets proklamering af enighed i de hovedspørgsmål, som er fastslået i Højres program af 1882, men frihed i forskellige andre spørgsmål, så har der i min og i Dagens Nyheders holdning ikke været nogen grund for Dem til at se bort fra det meget, der forpligtede Dem til hensyn over for mig...« Dinesens arkiv, A, RA.

ningsdannelse afvistes som principielt uforenelige med den frie debat, hvis fornemste forum var parlamentet³⁵.

Der lader sig drage en tydelig parallel mellem Carstensens synspunkter og Fædrelandets programartikel fra 1834, hvor redaktøren, professor C. G. N. David, erklærede at ville virke fordomsfrit og upartisk for sine ideer om det offentlige liv. Om »partisk« og »upartisk« hed det således: »Den er nemlig partisk, der i sin dom lader sig bestemme af forudfattede meninger og hensyn, og der vægrer sig for at afveje grundene for og imod. Hvo der derimod, efter at have afvejet alle grundene for og imod, erklærer sig for en sag, og der, som man siger, tager dennes parti, fordi hans overbevisning siger ham, at dette er det rigtige; og at han derved hylder sandhed og pligt, er upartisk, selv om han fejler i sin overbevisning.«³⁶

Mens Carstensens idealer således var forankret i fortidens liberale

35. Povl Bagge: Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede, *Historisk Tidsskrift* 12. rk. IV, 1969-70, s. 462 (citater). Det nationalliberale syn på politik og samfund er endvidere analyseret af Jens Sass Bak i *Nationalliberale partipolitiske organisationer*, *Historisk Tidsskrift* 13. rk. II, 1975. I sin disputats, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, 1962, har den tyske sociolog og filosof Jürgen Habermas opstillet en model for den klassiske liberalismes funktion og selvforståelse og påvist de historiske faktorer, som konstituerede modellen og dens gradvise opløsning. Modellen er baseret på angelsaksiske og kontinentale forhold i 1700- og 1800tallet, men selv om de økonomiske og sociale betingelser i Danmark afveg betydeligt fra navnlig engelske forhold, giver modellen en udmærket indføring i den borgerlige liberale tradition, hvori også den danske nationalliberalisme indgik. Habermas ser det liberale borgerskabs sondring mellem stat og samfund som den konstituerende faktor for udviklingen af liberalismens politiske institutioner i den politiske offentlighed. Her førte privatfolk samlet som publikum den debat, der skulle sætte rammerne for statsmagts virksomhed, og som forudsatte en elite for at forhindre, at staten blev misbrugt af gruppe- og særinteresser til indgreb i den frie markedsmechanisme. Jürgen Habermas op. cit. efter norsk oversættelse: *Borgerlig offentlighed – dens framvekst og forfall*, 1971, s. 25ff., 53ff., 73ff., 103ff. 119ff.

Som fælles referenceramme for borgerskabet rakte disse forestillinger langt ind i konservatismen, selv om konservative og liberale afveg i deres vurdering af den økonomiske liberalisme og de konstituerende egenskaber hos eliten. Navnlig i engelsk konservatisme spillede den nedarvede jordbesiddelse en positiv rolle, mens liberale fremhævede dannelsen og de immaterielle kvalifikationer, som borgerskabet havde udviklet. I Danmark manglede de økonomiske og sociale betingelser for udviklingen af et borgerskab i lighed med det engelske, ligesom godsaristokratiet langt fra indtog en tilsvarende fremtrædende rolle som i England. Der var derfor ikke et klassemæssigt grundlag for en skarp sondring mellem konservatisme og liberalisme. Både konservative og liberale pegede på middelstanden som en bredt sammensat gruppe, der repræsenterede både velstand og oplysning, omend de konservative især lagde vægt på ejendom og besiddelse, mens de nationalliberale fremhævede akademikere og embedsmænd. Povl Bagge op. cit. s. 461ff.

36. Fædrelandet 14/9 1834.

ræsonnerende presse, var forretningsudvalgets krav i overensstemmelse med udviklingen af den partipresse, som havde fundet sted i provinsen under indtryk af den politiske kamp i 1879-erne og 80'erne. Argumentet blev fortrængt af agitationen, og de eksisterende og nye aviser søgte ind under partiernes fane, indtil udviklingen kulminerede o. 1914 i fireblads-systemet³⁷. At partipressen i virkeligheden bundede i en overdreven forestilling om pressens direkte politiske indflydelse stod ikke klart for den generation, der havde været vidne til venstrepressens betydning for gårdmændenes organisatoriske og politiske mobilisering fra midten af århundredet. Venstre vedkendte sig jo tidligt partidisciplinen som princip både på rigsdagen og i pressen og sprængte de borgerlige liberale normer ved at stille åbenlyse krav til statsmagten om at gribe ind i landboforholdene til fordel for gårdmændenes interesser. Det organiserede parti og pressen blev et middel til at erobre og fastholde flertallet og dermed statsmagten for at gennemføre en bestemt klassepolitik. De nationalliberale og Højre slørede tilsvarende tendenser under dække af en debatterende og ræsonnerende elite, der skulle vejlede den udannede masse. At det demokratiske flertal ikke skulle findes i højrepolitikken nødvendiggjorde et lands-ting, der kunne fungere som elitens garanti over for folketinget³⁸.

37. Niels Thomsen op. cit. s. 166ff. Ikke et ord om ytringsfrihed, rapport om journalisters arbejdsvilkår på danske dagblade, 1978, s. 53ff.

38. Om bondebevægelsen og Venstre: Hans Jensen: De danske Stænderforsamlings Historie 1830-1848 II, 1934, s. 503ff. Einar Cohn: Økonomi og Politik i Danmark 1848-1875, 1967, s. 44. Anton Vinderslev: Østifternes Folkeforening 1863-65, 1972, duplikeret specialeafhandling ved Århus Universitet, s. 11ff. Om de nationalliberale og Højre: Jens Sass Bak op.cit. s. 285 og 316ff. Vagn Dybdahl op. cit. s. 188. I Odense Universitets skriftserie om dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse er fremsat til dels modsatte synspunkter om venstrepressen og partiets politiske praksis, der menes at have været underlagt den borgerlige offentligheds præmisser. Den borgerlige offentlighed opfattes med Habermas som borgerskabets kamouflerede klasseinteresse, mens det agrare småborgerskab ikke skulle have udviklet en alternativ politisk bevidsthed i overensstemmelse med klassens produktionsvilkår og sociale praksis i andelsbevægelsen. Der argumenteres bl.a. med Venstres »parlamentsfiksering« i provisorieårene og venstrepressens mangelfulde formidling af »det agrare småborgerskabs erfaringsverden.« Povl Schmidt og Jørgen Gleerup: Introduktion til Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920, 1976, s. 74f. 80ff. 88, 100f. og 107ff. Ulrik Lehrmann: Avisen og agrarsmåborgerskabet, 1978, s. 4, 70ff. 111f. og 114. Den liberale borgerlige offentligheds almene principper og abstrakte talemåder har den dag i dag betydelig klangbund i befolkningen og fik som rimeligt er også gennemslag i det 19. århundredes bondebevægelse. Alligevel er det uomtvisteligt, at bevægelsen kulturelt og politisk tegnede sig for de første og i lang tid mest betydningsfulde brud med de borgerlige liberale normer. Venstres parlamentariske praksis i provisorieårene kan ikke sløre Bondevennernes banebrydende organisatoriske indsats, og venstrepressen blev trods sin afhængighed af den byborgerlige kultur igangsættende for pressens politisering. I ovennævnte indholdsanalyse af Horsens Avis påpeges da også flere slående eksempler

Den ideologiske holdning, der kom til udtryk i officielle udtalelser fra Højre og i hovedstadspressen, havde således flere træk tilfælles med nationalliberalismen, men valgtryk og pressetryk er klare vidnesbyrd om, at partiet i praksis forholdt sig fleksibelt til idealerne. Højre viste da også stor forståelse for det organisatoriske partiarbejde, den organiserede meningsdannelse, om man vil, selv om partiet fastholdt rigsdagsgruppens selvstændighed over for partiorganisationen. Modsætningen mellem Højres teori og praksis afspejlede det gabende svælg mellem den borgerlige liberale fiktion om en rationel almeninteresse formidlet af eliten og det borgerlige samfunds faktiske konflikter. Problemet måtte blive særlig tilspidset i et parti som Højre, der spændte over meget brede befolkningsgrupper og interesser, og den betydelige organisatoriske indsats vidner om, at Højre tog bestik af situationen på trods af tradition og ideologi. Paradoksalt nok efterlevede provisorieårenes splittede Venstre i langt højere grad den liberale partiopfattelse, selv om det var bondebevægelsen, der havde anvist vejen til effektiv politisk organisering. Gennem hele perioden var Venstre hovedsagelig et rigsdagsparti trods bestræbelser på det modsatte fra vælgernes side, og der blev således ikke noget partipolitisk modstykke til den organisering, som landbefolkningen havde gennemført på produktionssiden med brandkasser, sparekasser, andelsbevægelse og brugsforeninger.

Det er nærliggende at søge årsagerne til uoverensstemmelserne inden for Højre om pressens mål og midler i partiets sammensætning af borgerlige og agrare lag. I praksis adskilte Dinesens vurdering af det politiske livs vilkår sig ikke fra bondestandens, og i sin analyse af Højres valgnerderlag i København slog Godske Nielsen simpelthen Dinesen i hartkorn med den åndsfattigdom og det snæversyn, som han mente at finde hos Venstres ledere³⁹. Den bondefødte Dinesen var i langt højere grad end den københavnske bourgeoisipresse parat til at udvikle pressen til et politisk slagkraftigt instrument over for de brede vælgergrupper, der var blevet inddraget i den politiske beslutning. Provinspressens udvikling mod firebladssystemet syntes også at bekræfte muligheden af at opretholde en presse på grundlag af læsernes partipolitiske tilhørsforhold uden at

---

på avisens brud med den borgerlige ræsonnerende meningspresse, selv om forfatteren er ude i det modsatte ærind og også har formået at argumentere overbevisende for en betydelig afhængighed af den borgerlige presses normer. Ulrik Lehrmann op. cit. s. 33ff.

39. H. Godske Nielsen til indenrigsminister Ingerslev 30.4 1892 cit. i note 27.

satse afgørende på konkurrencen i form af prisnedsættelse eller kvalitative og kvantitative forbedringer af indholdet⁴⁰.

I den kulturpolitiske debat inden for Højre spores tilsvarende delingslinier mellem borgerlige og agrare lag. I sin analyse af kulturkampen i 1870'erne og 80'erne har Hakon Stangerup påvist, at den resulterede i en opløsning af den nationalliberale enhedskultur og en opdeling i en land- og en bykultur. Selv om Stangerup tillægger Edvard Brandes et stort personligt ansvar for denne udvikling, sammenkæder han den dog med en demokratisering af de kulturbærende lag⁴¹. Lars Dinesens personlige baggrund i landsbyen og på højskolen er i høj grad et eksempel på denne demokratisering, mens hans modstandere socialt set tilhørte de grupper, der var vokset op med den nationalliberale bourgeoisikultur og med tiden skulle vise sig forstående over for radikalismen⁴². Det var akademikere og embedsmænd, der redigerede den københavnske højrepresse, og journalisten og kollegaen fra den Ferslewske presse, Franz von Jessen, gav Carstensen det skudsmål, at han var »typen på den af fransk dannelse påvirkede, åndsfrie liberal-konservatisme, der kendetegnede så mange akademikere af hans slægtled.« Med denne forskel i social og kulturel baggrund eksemplificerede Carstensen og Dinesen således den kulturpolitiske deling mellem land og by, som prægede Højre i provisorieårene⁴³.

Carstensens evne til at manøvrere mellem de ideologiske, politiske og sociale brydninger i Højre var i sidste instans afhængig af Ferslews holdning. Også i hovedstaden var der en sammenhæng mellem parti og presse, men konkurrencesituationen var i langt højere grad end i provinsen bestemt af den journalistiske og økonomiske indsats. For Ferslew gjaldt

40. Niels Thomsen op. cit. s. 225ff.

41. Hakon Stangerup: *Kulturkampen I-II*, 1946, I s. 11ff. II s. 140, 194, 245 og 277.

42. Det gælder bl.a. Dinesens stærke kritiker Henrik Godske Nielsen, der havde gjort *Dagbladets* historie med helt tilbage fra dets nationalliberale storhedstid til dets konservative nedgangsperiode efter Topsøes død. Hakon Stangerup har påvist, at *Dagbladet* oprindeligt var velvilligt afventende over for brødrene Brandes og den nye litteratur og i stedet for rettede skytsset mod grundtvigianerne. Stangerup ser heri »en forståelse, der på trods af alle batailler instinktivt rådede mellem det åndsaristokratiske professorblad og de åndsaristokratiske akademiske brødre.« *Dagbladets* senere frontstilling mod det moderne gennembrud ses som en følge af den uforsonlige polemik og agitation, som *Morgenbladet* indledte, efter at Hørup og Edvard Brandes havde overtaget redaktionen i 1881. Hakon Stangerup op. cit. s. 211.

43. Franz von Jessen: *Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker I*, 1943, s. 294. Med udgangspunkt i et tilsvarende kulturpolitisk modsætningsforhold kom Jacob Scavenius og Dinesen til at stå som eksponenter for henholdsvis et by- og et landhøjre. Divergenserne i kultursynet blev nemlig opfattet som repræsentative for deres standpunkter i den øvrige politik og fik betydning for deres geografiske og sociale opbakning i partiet. Jan Nørsgaard Pedersen op. cit. s. 248.

det den økonomiske ekspansion i oplag og avertissementer, mens de politiske ambitioner kom i anden række. Bortset fra en meget generel tilslutning til Højres principper gav han sine redaktører ret frie hænder. Da det gjaldt kabalen om statens tryksager, overlod han ganske vist sin indflydelse på redaktionen af Dagbladet til Højres forretningsudvalg, men uden udsigten til direkte økonomisk gevinst var det umuligt at fastholde ham på en snæver partipolitisk kurs. Oppositionens fremgang i hovedstaden talte heller ikke til gunst for en stærk binding til Højre, og Ferslews store succes med Aftenposten i slutningen af 90'erne hang sammen med det brede publikums behov for det lette og underholdende stof. I takt med pressens markedsstyring løsnedes bindingerne til partierne, og Carstensen fik derfor en værdifuld allieret i Ferslew. En meget stærk markedsstyring indebar ganske vist også en alvorlig trussel mod den redaktionelle uafhængighed, men Carstensen fik stort set lov til at fortsætte i det gamle spor, selv om de store oplag lå i andre avistyper end den, han repræsenterede. Formlen for fremtidens seriøse presse var omnibusavisen med en nyhedsjournalistik og et bredt spektrum af emner, der appellerede til et alsidigt publikum på tværs af sociale og politiske skel. Mens partipressen var partiernes reaktion på demokratiseringen af vælgerskaren, var den apolitiserede populærpresse og omnibusavisen konsekvenser af det udvidede læsermarked⁴⁴.

Sammenfatning

En gennemgang af højrepressens økonomiske forhold eksemplificeret i Dagens Nyheder lader ingen tvivl tilbage om, at den finansielle håndsrækning var motiveret af en klar og direkte udtalt forventning om en politisk modydelse i form af redaktionel lydørhed over for partilinen. Godsejerforeningen opfattede sig fuldt og helt som Højres politiske redskab, når det gjaldt de store tilskud til pressen. Trods betydelige ofre kunne og ville Højres godsejere dog ikke i længden præstere den nødvendige kapital til at holde Dagens Nyheder oven vande, og Ferslew kom derfor ind i billedet. Det blev redaktionens dilemma at sikre sin uafhængighed mellem partiets krav om politisk kontrol og kapitalens ønske om økonomisk udbytte. Denne opslidende og tilsyneladende håbløse opgave

---

44. Niels Thomsen op. cit. s. 289ff. og 310ff.

blev dog begunstiget af brydninger inden for Højre, ligesom Carstensen profiterede af interessemodsatninger mellem parti og kapital.

Det lykkedes således ikke for Lars Dinesen og forretningsudvalget at udvikle en partipresse i hovedstaden efter de retningslinier, som de fandt tilfredsstillende. Højres hovedstadspressen blev løbende kritiseret af forretningsudvalget for ikke at opfylde den nødvendige agitatoriske funktion over for de brede vælgerlag, der indgik i den demokratiske proces. De grupper, der tegnede den Ferslewske højrepresse, afviste principielt agitationen og fastholdt retten til at formidle en selvstændig og alsidig debat, der højst skulle være vejledende for vælgerne. Hermed var redaktionen i overensstemmelse med det borgerlige liberale samfundssyn, således som det her hjemme blev repræsenteret af de nationalliberale og i tillempet form videreført i Højres ideologi. Socialt set fornægtede hovedstadspressen således ikke sit tilhørsforhold til bourgeoisiet, der også dominerede Højres ledende organer trods vælgergruppens og organisationens alsidige og brede sammensætning.

Over for disse grundlæggende forestillinger i borgerskabet, hvad enten dette tilsluttede sig nationalliberalismen eller Højre, forsøgte Dinesen forgæves at gøre sig gældende i pressen med de midler, som bondestanden havde udviklet i sin politiske kamp. Med sin agrare baggrund havde han bedre forudsætninger for at acceptere partidisciplinen og ensretningen i politik og presse, så meget mere som Højre jo allerede havde øvet en energisk indsats i det partiorganisatoriske arbejde. Også i forholdet til forretningsudvalget var han primus motor for denne opfattelse, og måske kan de øvrige medlemmers tilbagetrukne rolle tages som et udtryk for en vis tøven over for Dinesens håndfaste pressepolitik, selv om alt tyder på, at de støttede dens hovedlinje. Forretningsudvalgets godsejere sluttede jo op bag Dinesens kritik af Dagens Nyheder og orienterede Godsejerforeningens pressestøtte efter tilsvarende retningslinier. Som udvalgets sekretær var det også rimeligt, at Dinesen spillede den vigtigste rolle i forholdet til pressen. Alligevel springer det i øjnene, at Dinesen socialt set indtog en særstilling i forhold til forretningsudvalgets øvrige medlemmer, der havde rod i godsadelen eller bourgeoisiet. Undtagelser var professor Henning Matzen og generalauditør Steffensen, der begge var født og opvokset i et landsbymiljø, og som karakteristisk nok delte Dinesens principielle syn på partipressens opgaver og arbejdede aktivt for dem. Matzen gjorde således Avisen til et provokerende og pågående højreorgan, af Carstensen karakteriseret som »plump« og »taktløs«, mens Stef-

fensen arbejdede nært sammen med Dinesen i felttoget mod Dagens Nyheder⁴⁵.

I sidste instans var konfliktens udfald dog unddraget forretningsudvalgets indflydelse. Den væsentligste hindring for udviklingen af en partidisciplineret presse var markedets krav om en underholdende og alsidig nyhedsavis. En privatkapitalistisk presse var i længden uforenelig med stærke partibånd, og i Ferslew fik Dinesen en modspiller, hvis interesser var knyttet til markedet. Han blev derfor den afgørende årsag til, at de liberalkonservative redaktører trak det længste strå i kampen mod forretningsudvalget og dets krav om en partipresse.

---

45. Vagn Dybdahl op. cit. tabel XXII. C. Carstensen til H. Matzen 19/12 1888, Dinesens arkiv, E. 8, RA. At Matzen var sig sin opvækst pinligt bevidst fremgår af en klage til Carstensen over en sarkastisk artikel i Dagens Nyheder 7/2 1886 om »bondestudenter«. Artiklen var på det tidspunkt 3 år gammel! H. Matzen til C. Carstensen 31/12 1888; C. Carstensen til H. Matzen 9/1 1889. Dinesens arkiv, E. 8, RA.